
БОСПОРСЬКІ МІФИ В ІЛЮСТРАЦІЯХ АТТИЧНИХ ВАЗОПИСЦІВ IV ст. до н. е.

М. В. Скржинська

У статті розглядається серія аттичних ваз IV ст. *, розписаних з урахуванням смаків мешканців Боспора; досліджено вплив вазопису на складання зорових образів героїв популярних міфів; виділяються невідомі за писемними джерелами варіанти поширених на Боспорі міфів про викрадення Європи, про амазонок, арімаспів і пігмеїв.

Міфологія є невід'ємною частиною культури кожного елліна. Усні перекази й літературні твори оповідали про діяння богів і героїв, а образотворче мистецтво формувало в свідомості греків зовнішній вигляд міфічних персонажів. Рисунки на аттичних вазах, поширених у багатьох містах грецької ойкумени, стали у V—IV ст. найбільш масовими і різноманітними ілюстраціями міфів.

Експорт аттичної кераміки на Боспор починається в VI ст. і досягає апогею в IV ст., хоч політичні, економічні й культурні зв'язки цієї держави з Афінами були найбільш інтенсивними. На початку IV ст. на Боспор довозили втричі більше аттичних посудин, ніж у другій половині V ст.¹ Поряд з кількісними спостерігаються також і якісні зміни. Крім традиційних для афінських майстрів рисунків, на вазах з'являються численні ілюстрації міфів, популярних на Боспорі.

Поширений у IV ст. стиль розпису аттичної червонофігурної кераміки одержав у науковій літературі назву керченського², тому що найчисленніші зразки такого вазопису знайдено при розкопках на території Керчі (стародавнього Пантикапея) й інших міст і некрополів Боспора. У розписах ваз, виконаних для масового експорту на Боспор, виділяються такі сюжети: битва амазонок з греками, битва амазонок і арімаспів з грифонами, голови амазонок поряд з головами коней і грифонів, боротьба пігмеїв з журавлями і багатофігурні композиції з зображенням викрадення Європи.

В усних переказах взагалі ніколи детально не говориться про зовнішній вигляд героїв, а більш-менш докладний їх опис з'явився в літературі лише в елліністичний період. Тому вазописцям доводилося користуватись власною уявою або орієнтуватись на витвори монументального живопису і скульптури. Це добре простежується на розписах рибних блюд з ілюстрацією міфу про Зевса і Європу. Понад 30 таких блюд знайдено на Боспорі й жодного — за його межами³.

Міф про кохання Зевса до дочки фінікійського царя Європи був популярним протягом всієї античності. Гомер коротко згадав його у двох віршах «Іліади» (XIV, 321—322), вважаючи, що його слухачі чудово знають про те, як Зевс викрав Європу, перетворившись на бика; сидячи на його спині, царівна морем припливла на Крит. Там бог набув свого звичайного вигляду й одружився з викраденою ним дівчиною.

Цей міф є відомим за творами багатьох античних авторів⁴. Кращий поетичний його виклад серед відомих нам творів давньогрецької літератури належить Мосху (II ст.), який написав невелику поему «Європа», а римської — Овідію, котрий двічі звертався до цього міфу в «Метаморфозах» (II, 833—875) і «Фастах» (V, 605—625).

Зображення міфу про Європу вперше з'явилося на аттичних вазах на початку V ст.⁵ і постійно відтворювалось протягом V—IV ст. У Північному Причорномор'ї знайдено лише одну вазу V ст. з цим сюжетом — чорнофігур-

* Усі дати в статті належать до періоду до нашої ери.

ну ойнохою з Ольвії, розписану другорядним майстром на початку V ст.⁶. Всі інші подібні вази з розкопок у Північному Причорномор'ї належать до IV ст.: одна пеліка з Ольвії, дві пеліки й один лекіф з боспорських поховань, шість цілих і безліч уламків рибних блюд з некрополів європейської та азіатської частин Боспора⁷.

Найскладніші композиції з безліччю персонажів представлено на рибних блюдах. Аттичні вазописці почали прикрашати рисунками такі блюда лише наприкінці V ст. Спочатку на них зображували лише морську фауну: різноманітних риб, восьминогів, каракатиць, морських коників; а на межі V і IV ст. на блюдах з'явилась ілюстрація міфу про Європу, яка їде на бичу в супроводі nereїд, тритонів, пірнаючих дельфінів, риб та інших морських жителів. Деякі сцени з міфів на таких блюдах не зустрічаються. Морська фауна, напевне, якоюсь мірою визначила вибір міфологічного сюжету, пов'язаного з морем, що стала традиційною в розписі блюд.

Рисунки на всіх цих блюдах з міфом про Європу досить схожі за манерою виконання і композицією. У першій чверті IV ст. їх розписували в одній афінській майстерні⁸. Центральне місце займають Зевс, котрий сидить у кріслі, й прямує до нього Європа, яка їде на бичу. Ці головні персонажі міфу, а також інколи Гермес, котрий допомагав викрасти царівну, й повелитель водної стихії Посейдон, який забезпечив спокійну переправу, зображувались на вазах V—IV ст. Пеліки з цим сюжетом, розписані в керченському стилі, знайдено в різних грецьких полісах, у тому числі в Ольвії й на Тамані⁹. Однак на жодній вазі немає настільки великого почту у Європи, як на блюдах (рис. 1). Там представлено nereїд, які їдуть на гіпокампах, тритонів, пірнаючих дельфінів й трьох летючих крилатих божеств. Це, ймовірно, син Аферодіти Ерот і божества, які не відрізняються від нього в образотворчому мистецтві: любовної пристрасті (Потос) і бажання (Химерос). В одного з них у руках тимпан, так що глядач може доповнити картину ще й музикою. Біля ніг міфічних персонажів по зовнішньому краю блюда пливуть великі й малі риби, лежать мушлі й морські зірки.

На рибних блюдах Зевса зображено в іпостасях бика і бога, й таким способом передається два моменти розповіді: подорож Європи на бичу, в якого перетворився Зевс, і його повернення до свого божественного образу на Криті, де відбулося весілля. У греків воно в ряді випадків асоціювалось не лише з веселим святом одруження, а й з переходом до царства мертвих. Недарма майже всі блюда з ілюстрацією міфу про Європу знайдено у похованнях або насипах курганів і місцях заупокійної тризни¹⁰.

Вчені відзначають схожі ритуали в давньогрецьких весільних і поховальних обрядах: омиття нареченої й небіжчика, одягання в обох випадках у парадний одяг і прикраси, супровід тієї й іншої церемонії смолоскипами і подарунками нареченого нареченій¹¹. Смерть сприймалась як перехід душі до іншого стану при переміщенні її до потойбічного світу. Весілля також супроводжувалось переїздом нареченої в дім нареченого і переходом до стану заміжньої жінки.

За античними повір'ями, дівчина в потойбічному світі робилась нареченою або дружиною володаря підземного царства¹², а її могила уподібнювалась спальні молодих¹³. Ці уявлення засвідчені на Боспорі: у віршованій епітафії мешканки Пантикапея сказано, що для неї Плутон запалив весільні смолоскипи і «прийняв до свого весільного покою коханою дружиною»¹⁴.

У боспорських поховальних ритуалах міф про Європу набув особливих символічних рис: подорож по морю фінікійської царівни уподібнювалась переходові душі з світу живих до світу мертвих, що, згідно вірувань греків, лежав за якимось водним простором¹⁵.

Рибні блюда з зображенням морської фауни широко використовувались у побуті, судячи за знахідками на городищах; у той же час їх клали разом з іншим посудом до могил. Стосовно блюд з зображенням Європи склалася думка про їх призначення лише для поховальних церемоній. Однак повної впевненості в цьому бути не може, тому що три фрагменти таких блюд походять, вірогідно, з міських шарів Пантикапея¹⁶. Тому цілком можливо, що «міфологічні» блюда використовувались також для святкового столу; тоді зоб-

Рис. 1. Міф про викрадення Європи. Рисунок на червонофігурному рибному блюді з Німфея. Національний музей історії України. Київ.

раженню не надавалось переносного значення, й воно сприймалося так само, як у творах античних письменників: без поховальної символіки.

Можливо, на блюдах відтворювалася якась відома картина, що мала значний вплив не лише на ілюстрації міфу, а й на його поетичний виклад. Адже у поетів перелічуються майже всі персонажі, відомі з вазопису. Поети елліністичного часу, до числа яких входив Мосх, часто будували свої описи, надихаючись картинами або килимами з багатофігурними композиціями. У поемі Мосха сказано, що «бик біг, не замочивши копит», і вазописці малюють бика, що біжить, а не пливе. У поета Європа тримається однією рукою за ріг бика, й саме так її представлено на вазах. Мосх описує, як Посейдон допомагав своєму братові Зевсу, і на деяких блюдах зображено цього бога з тризубом. Назустріч Європі, за словами Мосха, випливали різні міфічні істоти — нереїди на морських чудовиськах і тритони. Вони також є присутніми на розглядуваних блюдах. У почті Європи нереїди виконують роль подруг нареченої, котрі супроводжують її на весілля. Водночас, при поховальному обряді вони вважались провідниками душ через водний простір до потойбічного світу. Прикраси саркофага з Горгіппії показують, що на Боспорі були відомі подібні уявлення про нереїд¹⁷.

Перекази про амазонок належать до найдавнішого пласту античної міфології. Вони були добре відомі вже в часи Гомера¹⁸. Ілюстрації цих міфів на античних вазах починають регулярно з'являтися з середини VI ст.¹⁹. Їх одразу ж почали довозити на Боспор, про що свідчать знахідки чернофі-

гурних кіліків з зображенням амазонок²⁰. Вазописці малювали войовничих жінок, які билися з греками, очолюваними Гераклом, Тесеєм або Ахіллою. Спочатку амазонок малювали в грецькому одязі й озброєнні. Лише біла фарба на обличчях й інших відкритих частинах тіла відрізняла їх від суперників-еллінів у таких самих високих шоломах, коротких хітонах зі списами й щитами в руках.

Наприкінці VI ст. змінюються зображення одягу й озброєння амазонок. Спочатку замість шоломів на головах у них з'являються скіфські шапки, як, наприклад, на кіліку з Пантикапея²¹; далі весь одяг робиться скіфським. І воюють вони, мов скіфи, стріляючи з луків і рубаючи ворога сокирами.

У VI—V ст. сцени з амазонками прикрашали переважно посуд для вина (кіліки, скіфоси, амфори, ойнохої), іноді алабастри для пахучої олії. Вони входили до парадного сервірування столу північнопричорноморських еллінів, про що свідчать форма посуду й обставини знахідок їхніх уламків при розкопках міських кварталів. У зображеннях битв амазонок з греками глядач бачив ілюстрації до подій давньої історії. Недарма афінські оратори називали походи амазонок до Аттики серед реальних історичних перемог афінян²², а складачі «Пароської хроніки» включали напад амазонок на Афінні до шеругу історичних фактів.

У IV ст. розписи з амазономахією в Північному Причорномор'ї зустрічаються майже виключно на посуді, призначеному для поховального обряду, найчастіше — на пеліках, знайдених на Боспорі. Тут уже немає епізодів Троянської війни або битв з Гераклом і Тесеєм; амазонки виявляються не просто ворожим племенем, а представницями грізного потойбічного світу. Напевне, боротьба греків з ними сприймалась вже не як протистояння сильному супротивникові, а як бій з істотами, які несуть смерть і виконують волю Господаря потойбічного царства²³. У боспорських некрополях знайдено понад тридцять таких ваз, у Афінах та деяких інших грецьких державах, серед них і в полісах Північного Причорномор'я, виявлено поодинокі екземпляри посуду IV ст. з амазономахією²⁴.

Вазописці IV ст. малювали кінних і піших амазонок переважно в скіфському одязі, але іноді за давньою традицією і в грецьких хітонах²⁵. Можливо, це пояснюється тим, що у монументальному мистецтві амазонок продовжували зображувати в грецьких костюмах, а вазописці часто копіювали картини й скульптури.

353 р. Скопас, Бріаксід, Леохар і Тимофей прикрасили стіни Мавсолею в Галікарнасі рельєфами зі сценами битв еллінів і амазонок; останніх зображено в хітонах і умовних східних шапках²⁶. Ці скульптори були сучасниками аттичних художників, які малювали бойовища амазонок на поховальних вазах. Рельєфи Мавсолею свідчать, що в IV ст. не лише на північних берегах Понта, а й в інших частинах грецької ойкумени міфи про амазонок асоціювалися з потойбічним світом і супроводжували поховальні обряди.

У IV ст. у сценах амазономахії з'являється новий сюжет: войовничі жінки б'ються не тільки з греками, але, подібно до арімаспів, вступають у битву з грифонами, фантастичними крилатими істотами з тілом лева й орлиною головою на довгій шиї й гребенем (рідше з головою лева). Про це не згадується в літературних джерелах, де повідомляється лише про сутички грифонів, що стережуть золото, з одноокими арімаспами. Про них найдокладніше написав Геродот (IV, 13), спираючись на відому поему «Арімаспея» Арістея Проконнеського, від якої збереглось лише кілька невеликих цитат. Геродот вважав арімаспів нескіфським племенем, що жило за Уралом обабіч ісседонів, найвіддаленішим народом, про який існували хоч якись більш-менш достовірні відомості. Для більшості ж еллінів найбільш віддаленими серед відомих північних народів були скіфи й савромати, так що вони виявились мешканцями рубежів реального й потойбічного світів. Тому арімаспів зараховували до скіфських племен²⁷, і коли афінським вазописцям знадобилось відтворити зовнішній вигляд арімаспів, вони намалювали їх варварами у скіфському одязі.

Грифони постійно зустрічаються на аттичній кераміці, починаючи з архаїчного періоду. Мотив же їхньої боротьби з арімаспами й амазонками з'яв-

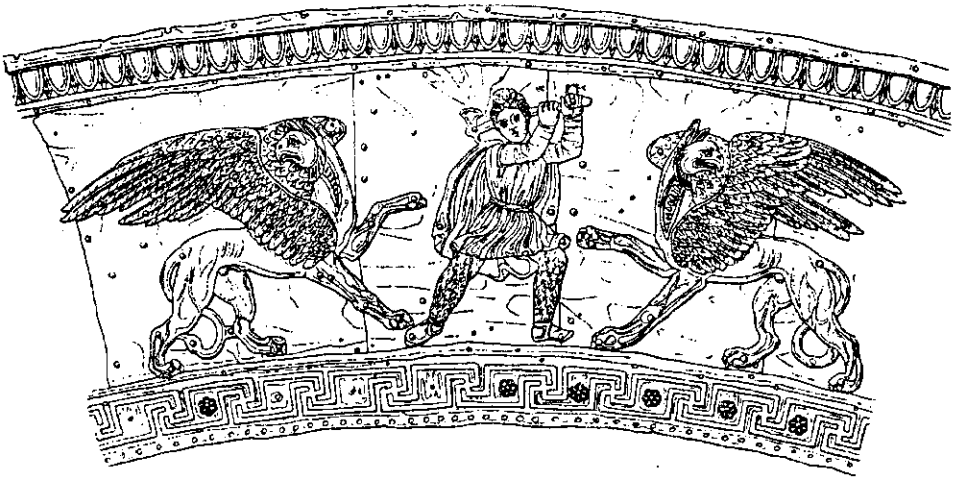

Рис. 2. Бій амазонки з грифонами. Деталь золотого калафа з кургану Велика Близниця. Ермітаж. Санкт-Петербург.

ляється лише в IV ст. і користується особливим успіхом на Боспорі. Часто важко вирішити, зображено на вазі битву грифонів з амазонками чи з арімаспами, оскільки скіфський костюм майже повністю закриває їхні тіла. З певністю можна визначити амазонок, котрі борються з грифонами, на пеліці з Ялтинського музею, бо вони у грецьких хітонах, і їхні тіла виділено білою фарбою²⁸. Добре визначаються арімаспи, якщо у них на голові немає шапки й видно коротку чоловічу зачіску, як, наприклад, на пеліці з Пантикапея²⁹. В інших випадках, на думку М. М. Кобиліної, амазонку від арімаспа відрізняють пасма волосся, що вибиваються з-під шапки³⁰.

У міфах про арімаспів розповідалось не лише про їхні битви з грифонами, а й про те, що це чудовисько можна приручити, якщо зловити його дитинчам³¹. Ймовірно, такий переказ ілюструється зображенням арімаспа верхи на грифоні на пеліці з Пантикапея³².

У боспорських похованнях іноді трапляються вази, прикрашені головою коня або грифона поряд з великою жіночою головою в грецькому чепці або у високій східній шапці³³. Напевне, це голови амазонок, бо вони схожі з ними за типом зображення, а кінь і грифон є присутніми в сценах амазономахії³⁴.

Оповідання про битви з грифонами були настільки популярними на Боспорі, що їх зображення замовляли не лише вазописцям. Золотий калаф жриці, похованої наприкінці VI ст. у кургані Велика Близниця, прикрашено рельєфами битви з грифонами³⁵. Їх супротивників традиційно називають арімаспами. Однак у деяких варварів у скіфському одязі з-під шапки вибиваються пасма волосся, мов у амазонок, а одна фігура, зображена у фас, має два ока, тобто у неї відсутня підкреслена Геродотом важлива відмітна риса арімаспів — одноокість. Таким чином, на калафі ймовірніше всього бачити ілюстрацію міфу про бойовище амазонок з грифонами (рис. 2).

Дев'ять ваз керченського стилю з зображенням пігмеїв відомі лише за знахідками у могильниках Боспора. Подібно до згаданих вище ваз, вони пов'язані з поховальним ритуалом і міфами про битви на рубежах реального й потойбічного світів. Греки називали пігмеями одне з міфічних племен, що відрізнялось дуже малим зростом. Звичайно вважалось, що вони живуть біля південних меж ойкумени — поблизу витоків Ніла³⁶. Деякі автори локалізували їх в Індії³⁷ і навіть на півночі у Фракії та Малій Скіфії³⁸ або на міфічному острові Фулі³⁹. Страбон (XVII, 2, 1), чудовий знавець грецької літератури, писав, що ніхто з заслужувуючих на довіру людей не бачив пігмеїв. Вивчивши численні записи про це плем'я, він справедливо поставив пігмеїв до одного ряду з відверто фантастичними людиноподібними створіннями, одні з яких мають собачі голови, інші — одне око на грудях, ще інші обходяться без очей або носа та ін. (I, 2, 32; XV, 1, 56).

Журавлі, згідно грецьких переказів, щорічно нападали на пігмеїв, щоб

Рис. 3. Боротьба пігмея з двома журавлями. Рисунок на червонофігурній пеліці з Пантикапея. Ермітаж. Санкт-Петербург.

відвоювати у них хлібні ниви. Пігмеї ж знищували яйця журавлів, і ті мстилися за це⁴⁰. Докладного викладу міфу не збереглося, хоча давні автори звертались до нього з доби архаїки, а Стефан Візантійський згадав навіть цілу поему «Гераномакія» на цей сюжет. Битву журавлів і пігмеїв описував Гесіод⁴¹, а Гомер в «Іліаді» (III, 2—7) згадав про неї в порівнянні, як про добре знайомий слухачам образ, що не потребує пояснення.

Слова Гомера про переліт журавлів через Океан до місць проживання пігмеїв показують, що дія міфу належить до казкової області, тому що Океан в уявленнях того часу відділяв реальний світ від потойбічного⁴². І в наступні часи у всіх античних письменників пігмеї локалізуються якщо не в потойбічному світі, то на його рубежах.

У Північному Причорномор'ї стійкий попит на вази з пігмеями з'явився лише в IV ст. З більш ранньої кераміки можна назвати один уламок червонофігурного ритона другої чверті V ст. з Пантикапея⁴³. Найскладніша багатофігурна композиція збереглась на вазі, знайденій у некрополі Пантикапея ще в першій половині минулого століття⁴⁴. Чотири пігмеї в барсових шкурах з вінками на головах б'ються з трьома журавлями. Двом пігмеям майстер надав африканських рис: опукле чоло й товсті губи. На думку І. В. Шталь, вінки й барсові шкури характеризують пігмеїв як персонажів, пов'язаних з культом Діоніса й учасників містерій⁴⁵. Нам же уявляється, що негритянські риси й одяг з одних лише шкур підкреслюють варварське походження пігмеїв, а вінки символізують їхню перемогу над журавлями. Найближчу аналогію вкажемо на вазі з битвою амазонок і греків, увінчаних вінками⁴⁶. Так художник показує, що перемога була за еллінами. На всіх інших вазах пігмеїв зображено у капелюхах, так що вінок не становив будь-якої важливої риси для характеристики їхнього вигляду.

Композиції інших ваз є простішими: один пігмеї б'ється з двома журавлями (рис. 3) або два пігмеї — з одним птахом. Як і на вазах з амазонками, представлено різні моменти битви, в якій пігмеї то беруть гору над журавлями, то виявляються поверженими, то коли переможця ще не виявлено.

Міф про бойовище пігмеїв з журавлями, тісно пов'язаний з поховальним ритуалом на Боспорі, існував тут не одне століття. Після того, як вийшли з

ужитку розписні вази, цей сюжет з'явився на інших предметах образотворчого мистецтва. На стінах пантикапейського склепу II—I ст. представлено сцени єдиноборства пігмеїв з журавлями⁴⁷.

Хоча свідoctва популярності на Боспорі міфу про боротьбу пігмеїв з журавлями існують не раніше IV ст., можна думати, що його тут знали й до цього. Адже міф згадується в знайомій кожному грекові «Іліаді». Напевне, подібно до міфів про Європу й амазонок, переказ про пігмеїв спочатку не пов'язувався виключно з уявленнями про потойбічний світ.

Для мешканців північного узбережжя Понта міф, ймовірно, мав особливу привабливість тому, що журавлі прилітали на літо сюди й до сусідньої Скіфії з країни пігмеїв. Про перельоти журавлів зі скіфських рівнин до Єгипту, незвіданих верхів'їв Ніла, писав Арістотель в «Історії тварин» (VIII, 12, 597 а, в). Як і кожному елліну, йому при цьому пригадалось славнозвісне сказання, про що він мимохідь згадав: «Там, як кажуть, журавлі б'ються з пігмеями». Арістотель виділив також важливе для розуміння міфу спостереження греків, котрі вважали, що з усіх птахів саме журавлі переселяються від одного краю ойкумени до іншого. Таким чином вони можуть зазирнути за межі реального світу на його південних і північних рубежах. Напевне тому, в деяких варіантах міфу боротьба журавлів з пігмеями пересувалась від південних меж до північних.

У мотиві битви птахів з пігмеями відбилось спостереження греків щодо бойовничого характеру журавлів⁴⁸; не дарма гучні крики наступаючих воїнів порівнювали з журавлиними⁴⁹.

У поховальній символіці боспорських ваз сенс міфу про боротьбу журавлів і пігмеїв був схожий зі змістом міфів про битви амазонок і арімаспів: ці бойовища локалізувались на рубежі двох світів, яку повинна перетнути душа померлого.

Отже, розглянуті ілюстрації міфів і обставини знахідок ваз з подібними розписами у похованнях, насипах курганів і місцях заупокійних тризн містять ніде не збережені свідoctва існування боспорських варіантів загальногрецьких міфів про амазонок і викрадення Європи. Ці міфи були тут міцно пов'язані з уявленнями про перехід душі до потойбічного царства. Хоча жодний античний автор не згадав про таке значення названих міфів, можливо, не лише на Боспорі існувало символічне тлумачення переказів про амазономахію. Адже не випадково її зображення прикрашало чотири боки галікарнаського Мавсолею.

Купці, які здійснювали торговельні зв'язки між Афінами й Боспором, замовляли вази з сюжетами, що користувались особливим успіхом. Так у IV ст. виникло виробництво аттичних ваз для цілеспрямованого вивезення на Боспор. Художнє втілення міфологічних образів залишалось суто аттичним. Тому боспоряни бачили героїв своїх міфів очима афінських художників, наприклад, уявляли амазонок і арімаспів одягнутими в узагальнені східні костюми з неодмінними шароварами й високими шапками, а пігмеїв — одягненими лише в шкіри. Багатофігурні композиції сприяли докладнішому викладові міфів. Дивлячись на вази, боспоряни пригадували не лише головних дійових осіб, а й вводили в оповідання другорядних персонажів, зображених вазописцями. Досить показові в цьому плані розписи рибних блюд з численним почтом Європи.

Сюжети з битвами амазонок, арімаспів і пігмеїв зустрічаються на вазах протягом усього IV ст. Їх малювали художники різного ступеня обдарованості, котрі зображували звичайні поєдинки, сутички кількох супротивників, а іноді й багатофігурні композиції великих битв. Ці сюжети іноді трапляються й на інших пам'ятках образотворчого мистецтва, знайдених на Боспорі⁵⁰. Міф про викрадення Європи засвідчений лише вазописом.

Рибні блюда з міфологічним сюжетом посідають виключне місце серед розглядуваних речей. Їх виготовляли в одній майстерні протягом не більше двадцяти років. Можливо, перші зразки розпису з міфом про Європу були розвитком традиційного для рибних блюд сюжету з морською фауною, й, ілюструючи міф, художник не вкладав у нього символічного значення переправи душі до потойбічного світу. Коли ж такі блюда почали використовувати

на Боспорі в поховальному ритуалі й побачили в міфі його переносний сенс, майстерня стала цілеспрямовано працювати на експорт, дещо варіюючи знайдену вдалу композицію. Після зникнення цієї майстерні інші вазописці не стали працювати над цим складним сюжетом, а на Боспорі зник звичай подавати заупокійну трапезу на таких блюдах. Тоді ж, можливо, тут забулось символічне значення міфу, про існування якого на Боспорі ми більше нічого не знаємо.

Примітки

- ¹ Цвєтаєва Г. А. К вопросу о торговых связях Пантикапея // МИА.— 1957.— № 56.— С. 194.
- ² Schefold K. Untersuchungen zu den Kertscher Vasen.— Berlin—Leipzig, 1934.— S. 1 (далі — UKV); Boardman J. Rotfigurigen Vasen aus Athen. Die Klassische Zeit.— Mainz am Rhein, 1991.— S. 11.
- ³ Циммерман К. Фрагменты аттических рыбных блюд в Эрмитаже // Из истории Северного Причерноморья в античную эпоху.— Л., 1979.— С. 59; Barringer J. M. Europa and the Nereids // AJA.— 1991.— Т. 95.— № 4.— Р. 657.
- ⁴ Hdt. I, 2; Non. Dionys. I, 46—361; Apollod. Bibl. II, 5, 7; Hor. Od. III, 25—27.
- ⁵ Boardman J. Athenian Black-Figure Vases.— London, 1985.— P. 217; Boardman J. Athenian Red-Figure Vases. Archaic Period.— London, 1985.— P. 244.
- ⁶ Скуднова В. М. Архаический некрополь Ольвии.— Л., 1988.— № 15, 1.
- ⁷ ОАК.— 1866.— С. 77.— Табл. II, 33; ОАК.— 1870.— С. 181—183.— Табл. V, 1; ОАК.— 1904.— С. 40.— Рис. 59; UKV.— № 3—33, 436, 491; Циммерман К. Указ. соч.— С. 59—92; Barringer J. M. Op. cit.— P. 657—667; LIMC.— Bd. 4.— S. 80.— № 66—67.
- ⁸ UKV.— S. 90, 91; Циммерман К. Указ. соч.— С. 78.
- ⁹ UKV.— № 436, 491.
- ¹⁰ Циммерман К. Указ. соч.— С. 61—68; Barringer J. M. Op. cit.— P. 667.
- ¹¹ Keuls E. The Reign of the Phallus.— New-York, 1985.— P. 131, 132.
- ¹² Soph. Ant. 814—816; Eur. Iph. Aul 460—461.
- ¹³ Soph. Ant. 891.
- ¹⁴ КБН, № 130.
- ¹⁵ Barringer J. M. Op. cit.— P. 662.
- ¹⁶ Циммерман К. Указ. соч.— С. 74, № 218; С. 78, № 138; С. 82.
- ¹⁷ Иванова А. П. Анапский саркофаг и деревянная резьба на Боспоре в эпоху эллинизма // ТГЭ.— 1958.— Т. 2.— С. 99.
- ¹⁸ II, III, 89; VI, 186.
- ¹⁹ Bothmer D. Amazones in Greek Art.— Oxford, 1957.— P. 6.
- ²⁰ Сидорова Н. А. Чернофигурная керамика из Пантикапея // Сообщения ГМИИ.— 1984.— Вып. 7.— С. 103; Сидорова Н. А. Чернофигурная керамика из Пантикапея. Раскопки 1969—1984 гг. // Сообщения ГМИИ.— 1992.— Вып. 10.— С. 218.— Рис. 10а.
- ²¹ Сидорова Н. А. Чернофигурная керамика из Пантикапея. Раскопки 1969—1984 гг. ...— С. 220.— Рис. 15а.
- ²² Isocr. IV, 68; VI, 42; VII, 75; XII, 193; Dem. XI, 8.
- ²³ UKV.— S. 150, 194.
- ²⁴ Кобылина М. М. Поздние боспорские пелики // МИА.— 1951.— Вып. 19; Цвєтаєва Г. А. Расписная керамика из Горгиппии // Горгиппия.— Краснодар, 1980.— Т. I.— С. 86—88; Бураков А. В. Земляной склеп ольвийского некрополя // Исследования по античной археологии Северного Причерноморья.— К., 1980.— С. 71, 72.
- ²⁵ Див. напр., дві пелики з Пантикапея та Ольвії: Кобылина М. М. Указ. соч.— Рис. 14, 1; Бураков А. В. Указ. соч.— Рис. 3.
- ²⁶ Виннер Б. Р. Искусство древней Греции.— М., 1972.— № 263—266.
- ²⁷ Diod. Sic. II, 43, 5.
- ²⁸ Кобылина М. М. Указ. соч.— С. 153.
- ²⁹ Там же.— С. 143.— Рис. 4.
- ³⁰ Там же.— С. 142.
- ³¹ Ael De nat. anim. IV, 27.
- ³² ОАК.— 1981.— Табл. 2.

- ³³ *Кобылина М. М.* Указ. соч.— С. 142.— Рис. 6, 10, 11.
- ³⁴ *UKV.*— S. 147, 148.
- ³⁵ *Уильямс Л., Огден Д.* Греческое золото.— СПб., 1995.— С. 268, 269.
- ³⁶ *Her.* II, 22; *Aristot. Hist. anim.* VII, 12, 597.
- ³⁷ *Aul. Gel.* IX, 4, 10; *Plin. NH* VI, 70; VII, 2, 25.
- ³⁸ *Plin. NH* IV, 44; *St. Bys. s. v. Cattoza.*
- ³⁹ *Eustath. Conom. ad Hom.* II, III, 6.
- ⁴⁰ *Strab.* I, 2, 35; *Schol. in Hom.* II, III, 6.
- ⁴¹ *Strab.* VI, 3, 6.
- ⁴² *Шмаль И. В.* Эпические предания древней Греции.— М., 1989.— С. 80—90.
- ⁴³ Там же.— С. 85.
- ⁴⁴ *ДБК.*— Табл. 55; *UKV.*— № 383.
- ⁴⁵ *Шмаль И. В.* Указ. соч.— С. 87.
- ⁴⁶ *ДБК.*— Табл. 51.
- ⁴⁷ *Ростовцев М. И.* Античная декоративная живопись на юге России.— СПб., 1912.— № 145.
- ⁴⁸ *Aristot. Hist. anim.* IX, 13, 3.
- ⁴⁹ *Hom.* II, II, 459; III, 1, 7; *Nonn. Dion.* XIV, 331; *Virg. Aen.* X, 264; *Val. Flac. Argon.* III, 359.
- ⁵⁰ Див., напр., згаданий вище золотий калаф з битвою амазонок і грифонів (прим. 35) і розпис склепу з зображенням пігмів і журавлів (прим. 47).

М. В. Скржинская

БОСПОРСКИЕ МИФЫ В ИЛЛЮСТРАЦИЯХ АНТИЧНЫХ ВАЗОПИСЦЕВ IV в. до н. э.

В статье рассматриваются аттические вазы IV в. до н. э., изготовленные для целенаправленного экспорта из Афин на Боспор. На этих вазах иллюстрируются популярные на Боспоре мифы, связанные с представлением о переходе души умершего в потустороннее царство; сражения амазонок с греками, борьба амазонок и аримаспов с грифонами, битва пигмеев с журавлями и похищение Европы Зевсом. Художественное воплощение мифов на рисунках vaz оставалось чисто аттическим, так что боспоряне видели героев своих мифов глазами афинских художников. Многофигурные композиции способствовали более подробному изложению мифов и введению в них второстепенных персонажей. Особая ценность рассмотренных рисунков определяется тем, что они — единственное свидетельство об особых вариантах общегреческих мифов, которые не сохранились в античной литературе.

М. V. Skrzhinskaya

BOSPORIAN MYTHS ILLUSTRATED BY ANTIQUE VASE PAINTERS OF THE 4 th cent. B. C.

Attic vases of the 4 th cent. B. C. made for purposeful export from Athens to Bosphorus are described in this paper. Pictures made on these vases illustrate myths popular in Bosphorus and associated with imagination of a transfer of the deceased's soul to the other world; battles of the Amazons and the Greeks, fight of the Amazons and Arimasps against gryphons, struggle between the pygmies and cranes, abduction of Europe by Zeus. Artistic embodiment of the myths on the pictures painted on vases was purely Attic, so the Bosphorus people saw heroes of their myths with the eyes of Attic painters. Multifigure compositions contributed to more detailed narration of the myths and, moreover, to introduction of accessory characters. The particular value of these drawings is that they are a unique testimony to peculiar variants of all-Greek myths which were not preserved in the antique literature.